

EKONOMSKA HISTORIJA I POLITIČKA EKONOMIJA

BORIS JURIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 330.1(091)
Stručni rad
Professional paper

Primljeno 1988-12-05
Received

Autor najprije ukratko podsjeća na specifični lik ekonomske historije. Zatim prikazuje odnos opće ekonomske historije i političke ekonomije. Posebno razmatra ekonomsko-historijsku komponentu ne samo u političkoj ekonomiji kapitalizma, u političkoj ekonomiji socijalizma i u historiji ekonomskih doktrina, nego i u ekonomici narodne privrede kao znanstvene discipline koja se oslanja na političku ekonomiju. Autor nadalje ističe da su opća ekonomska historija i politička ekonomija u živim recipročnim odnosima, te da je interdisciplinarna suradnja na relaciji: ekonomska historija – ekonomska teorija korisna za obje te discipline. U radu su na odgovarajućim mjestima uklopljeni prikazi odabranih zbivanja na jugoslavenskom tlu koja su od interesa za evropsku, pa i svjetsku ekonomsku historiju (npr. pojava prvih manufaktura u Dubrovniku početkom 15. stoljeća, a to su ujedno bile i prve manufakture u našim krajevima te između prvih u Evropi...).

*«Sinteza ekonomske historije i ekonomske teorije imala je presudnu ulogu pri genezi marksizma. Zatim valja reći da je od svih historijskih disciplina ekonomska historija postigla najznačajnije rezultate u istraživanju društvenih struktura i u teoretskom uopćavanju. Zato napredak cijele historije prema idealu 'totalne' historije odnosno historije društvenih procesa vodi velikim dijelom preko traženja i dostignuća ekonomske historije...»
(Mirjana Gross)¹*

Uobičajena dioba ekonomskih disciplina jest ona po kojoj se ekonomska znanost dijeli na (a) političku ekonomiju, (b) ekonomiku društvene (narodne, nacionalne) privrede te (c) mikroekonomiku. Međutim, iz ove trijade su se već davno izdvojile i osamostalile brojne nove discipline, kao što su, primjera radi, (d) historija ekonomskih doktrina, te (e) čitav niz tzv. »granskih« ekonomika. Od granskih ekonomika ističu se svakako ekonomika industrije, ekonomika poljoprivrede, ekonomika saobraćaja itd. Konačno, postoji i više pratećih ekonomskih disciplina, u red kojih ulazi i ekonomska historija.

Kao što je opći pojam povijesti višeznačan, tako je to slučaj i s ekonomskom povijesti kao posebnim pojmom. Bogo Grafenauer naglašava: »No i u povijesnoj znanosti u užem smislu riječ 'povijest' ima dvojako ili čak trojako značenje. Objektivno uzeta, ona znači *stvarno povijesno zbivanje u*

¹ Mirjana Gross, *Historijska znanost*, Zagreb 1976, str. 310.

prošlosti, a subjektivno uzeta pak *povijesnu znanost kao disciplinu koja ta zbivanja opisuje ili proučava odnosno sliku prošlosti koja je rezultat toga proučavanja...*« On dalje nastavlja: »U svakodnevnom životu 'povijest' se javlja i u svojem trećem obliku... Izbor sadržaja i usmjerenje *povijesne mitologije* ne određuje povijesna znanost, već ili politička publicistika ili beletristička obradba pojedinih povijesnih razdoblja...«²

Analogno tome i pojam »ekonomska povijest« ima više značenja. Jednom se ovaj pojam upotrebljava da se njime označi privredna stvarnost u prošlosti, drugi se put pak misli na disciplinu koja proučava tu privrednu stvarnost minulih vremena. (No ovakav dualizam nije nekakva specifičnost povijesnih disciplina, takvih dualizama ima i u drugim područjima. Pojam *ekonomike Jugoslavije* također se upotrebljava s jedne strane za oznaku suvremene privredne stvarnosti naše zemlje, s druge strane za disciplinu koja proučava tu privrednu stvarnost...) U društvu i ekonomiji nema izoliranih pojava. Društvo je jedinstvena cjelina, pa zato treba njegove elemente i faktore razmatrati kao dijelove te jedinstvene cjeline i – povrh toga – u vremenskom kontinuitetu. Ovu je istinu uz ostalo naglasio i njemački filozof i diplomat Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) rekavši da je »sadašnjost kćerka prošlosti, a majka budućnosti«.

Mirjana Gross upotrebljava pojam *povijest* za *res gestae*, tj. za prošlu stvarnost, predmet istraživanja historičara, a pojam *historija* u smislu *historija rerum gestarum*, tj. svakog bavljenja prošlošću. Drugim riječima, kaže ona, »kao što je već spomenuto treba razlikovati stvarni ili materijalni pojam koji označava predmet historijske znanosti, naime prošlo zbivanje (*res gestae*), *povijest* od teoretskog ili formalnog pojma koji obilježava svako bavljenje tom prošlosti (*historija rerum gesta rum*) – *historija*... Drugo konkretnije značenje dobiva termin 'povijest' kao *res gestae* ako ograničimo njezino područje, npr. povijest srednjega vijeka, povijest Zagreba, povijest radničkog pokreta... Termin *historija* kao *historia rerum gestarum*, izvještaj o prošlosti u užem smislu, tj. kao znanost ima dva značenja. Najprije *historija* označava postupak istraživanja i rekonstrukcije prošlih činjenica, dakle 'zanat' historičara, a zatim rezultate proučavanja u obliku određenih napisanih tvrdnji historičara o prošlosti. U ovom drugom smislu upotrebljava se i pojam *historiografija*...«³

Aplicirajući sve ovo na ekonomsku povijest, imat ćemo:

1. Ekonomska povijest
 - 1.1. Opća
 - 1.2. Nacionalna
2. Ekonomska historija
 - 2.1. »Zanat ekonomskog historičara« – Metodologija
 - 2.2. Ekonomska historiografija

² Grupa autora, *Povijest svijeta od početka do danas*, Zagreb 1977, str. 2-3.

³ Mirjana Gross, nav. dj., str. 22-23.

Jedan od naših vodećih ekonomskih historičara Mijo Mirković (isto tako poznat i pod književnim pseudonimom Mate Balota) skrenuo je pažnju na neke od temeljnih komponenata ekonomske historije:

a) »*Ekonomska povijest* je nauka koja proučava *ekonomska zbivanja* u životu naroda. Predmet proučavanja ekonomske povijesti jest razvitak same proizvodnje, njenih oblika na nekom određenom području i u određenom razdoblju vremena, zatim uvjeti, u kojima se razvitak proizvodnje i razmjene vrši u tom razdoblju vremena: sredstva koja se upotrebljavaju za rad; organizacija rada; sredstva za proizvodnju; proizvodnja viškova; putovi, kojima se ti viškovi u trgovini kreću; vlasništvo tih proizvodnih sredstava; proizvodni odnosi; sredstva, kojima se proizvodi prenose; izvori akumulacije i subjekti, koji prisvajaju akumulaciju; gdje i u šta se ta akumulacija troši; način života ljudi, koji proizlazi iz takve proizvodnje i raspodjele i takvih ekonomskih odnosa.«⁴

b) »*Ekonomska povijest* je *konkretna* nauka. Konkretna je zato, jer se odnosi na ekonomska zbivanja na određenom području (feudu, selu, gradu, krajini, samostalnoj državi, oblasti, obali, otoku itd.) u određenom vremenskom razdoblju, kome vrijeme, mjesto, uvjeti proizvodnje, stupanj razvitka proizvodnih snaga i oblici organizacije proizvodnje i prometa te proizvodnih odnosa daju posebne oznake...«⁵

c) »Pored konkretnog materijala ekonomska povijest obrađuje i materiju *teoretske* prirode. Ona se odnosi na uopćavanje konkretnih slučajeva i ustanovljivanje zakonitosti razvitka.«⁶

U nastavku nas zanima odnos ekonomske historije (opće!) i političke ekonomije.

Opća ekonomska historija i politička ekonomija kapitalizma

Politička ekonomija je, kako je poznato, u najširem smislu nauka koja proučava ekonomske zakone u procesu društvene reprodukcije. Svrshodno je odmah istaći kako politička ekonomija u sebi pojmovno sadrži historijsku komponentu. U vezi s time redovno se upotrebljava i pojam političke ekonomije u užem smislu, pa tako postoji (a) politička ekonomija pretkapitalističkih društvenih formacija, (b) politička ekonomija kapitalizma i (c) politička ekonomija socijalizma. Politička je ekonomija temeljna nauka u porodici ekonomskih disciplina. Njene su ambicije izvanredno velike; putem političke ekonomije želi se proniknuti u bitne oznake kako društveno-ekonomskih formacija tako i njihovih tipičnih faza. Ipak je historijska dimenzija u političkoj ekonomiji osebujna. Mada, načelno govoreći, politička eko-

⁴ Mijo Mirković, *Ekonomska historija Jugoslavije*, Zagreb 1968, str. 1.

⁵ Isti, nav. dj., str. 1.

⁶ Isti, nav. dj., str. 1.

nomija proučava sve formacije, njena se pažnja primarno zaustavlja na kapitalizmu i socijalizmu. Pritom je razvoj političke ekonomije tekao tako da je, zahvaljujući prvenstveno trojici velikih umova marksističke misli – Marxu, Engelsu i Lenjinu, u velikoj mjeri zaokružena upravo politička ekonomija kapitalizma. Naravno, bila bi velika pogreška promatrati Marx-Engelsov i Lenjinov ekonomsko-teorijski sistem kao za sva vremena završenu materiju. Baš naprotiv. Svojestveno je metodi koju su primjenjivali klasici marksizma, dakle metodi historijskog materijalizma, da dalje razrađuje polit-ekonomsku misao, imajući, pored ostalog, u vidu i promjene koje su nastale, odnosno koje svakodnevno nastaju u tkivu suvremenog kapitalizma.⁷

U političkoj ekonomiji često se upotrebljava pojam *ekonomske strukture*. Podrazumijeva se pritom da je ekonomska struktura zajednički, zbirni izraz za sve načine proizvodnje koji postoje u nekom društvu u času promatranja. A, kako se zna, način proizvodnje obuhvaća dostignutu razinu razvoja proizvodnih snaga te njima odgovarajućih proizvodnih odnosa. Ukoliko bi se na razini političke ekonomije koristio samo pojam ekonomske strukture, a ne bi se dodavala i neka ilustracija iz društvenoekonomske života, taj bi se pojam mogao ukazivati kao previše apstraktan, kao odvojen od stvarnosti. Zbog toga je svrsishodno shvaćanje ekonomske strukture obogatiti jednim ili više relevantnih primjera. Upravo je primjer ekonomske strukture stare Jugoslavije s početka tridesetih godina našeg stoljeća vrlo poučan. Naime, ekonomska struktura stare Jugoslavije tada je obuhvaćala slijedeće elemente:

a) ostatke prvobitne zajednice, b) tragove feudalizma, c) jednostavnu robnu proizvodnju koja je međutim bila hipertrofirana, d) sektor privatnog kapitalizma i e) elemente državnog kapitalizma.

Očito je da je ekonomska struktura u cjelini bila kapitalističkog karaktera, ali – kako se razabire – elementi pretkapitalističkih formacija bili su veoma izraziti. U kapitalističkom dijelu ekonomske strukture dominirao je sektor privatnog kapitalizma. Polagano ali sigurno jača i sektor državnog kapitalizma: povećavaju se broj i kapaciteti državnih privrednih poduzeća, unapređuje se suradnja državnog i privatnog kapitalizma, državni kapitalistički sektor proširuje se i u bankarstvu i sl. Vraćajući se na prikaz elemenata pretkapitalističkih formacija, valja reći da se tu ističu ostaci prvobitne zajednice, konkretizirani u vidu patrijarhalnih seoskih zadruga i u raznim vidovima kolektivnog vlasništva na selu. Od tragova feudalizma na prijelazu 20-ih u 30-e godine uočavaju se agrarni odnosi polufeudalnog karaktera, koje stara Jugoslavija, unatoč agrarno-reformskim potezima, nije uspjela do kraja razriješiti.⁸ (To je učinila tek nova Jugoslavija.) U staroj Jugoslaviji je zanatstvo, kao tipični predstavnik jednostavne robne proizvodnje, imalo vrlo važno mjesto u privredi zemlje. To se velikim dijelom ima pripisati tome što

⁷ Adolf Dragičević, *Osnove političke ekonomije*, Zagreb 1973, str. 7-9; Ivan Vrančić, *Politička ekonomija kapitalizma*, Zagreb 1976, str. 3-5.

⁸ Mijo Mirković, nav. dj., str. 204-209.

je industrija bila slabo razvijena. Vrijednost zanatske proizvodnje bila je 1939. god. 10 milijardi din, a vrijednost industrijske proizvodnje oko 25 milijardi din. Omjer je dakle bio 1:2,5. (U 1975. god. taj je omjer bio 1:cca 30 – u korist industrije...)⁹

Ekonomska struktura – prema historijskom materijalizmu – predstavlja društvenu osnovu. Povrh nje postoji i razgranjava se društvena nadgradnja obuhvaćajući političke elemente kao prvi sloj, te kulturno-ideološke sadržaje kao drugi sloj nadgradnje.

»Jedinstvo proizvodnih snaga, proizvodnih odnosa i nadgradnje naziva se *ekonomskom formacijom društva*. Proizvodni odnosi, svojstveni određenoj formaciji, čine njezinu ekonomsku bazu. Pojam »ekonomska formacija društva« obuhvaća samo glavne tendencije razvoja, a nikako cijelu zbilju određenog razdoblja ili teritorija. To je samo model složenih odnosa u stvarnosti, koji se razvijaju u toku procesa preobrazbe društvenih struktura. Taj proces teče u granicama određene formacije, mijenja njezine elemente i stvara dijelove nove formacije...«¹⁰

Prema tome pojam »ekonomske strukture« klasika marksizma u društvenim naukama treba da služi kao metodološki putokaz za proučavanje konkretne zbilje određenog društva. Marxu i Engelsu su protivnici (jednom iz nerazumijevanja njihova učenja, drugi put iz političko-klasnih motiva), prebacivali da je historijski materijalizam ustvari ekonomski determinizam. »U posljednjim godinama svoga života, Engels se u više pisama ograđuje od interpretacije njegova i Marxova shvaćanja prema kojem su oni tumačili povijesni razvoj isključivo iz ekonomske baze...«¹¹ Ustvari, valja naglasiti međuzavisnost baze i nadgradnje:

»Marxovo shvaćanje ekonomske strukture društva ne može se nipošto tumačiti kao ekonomski determinizam. On je, naime, i sam naglašavao da govori o proizvodnim snagama ljudi, dakle o znanju i vještini kojom oni obrađuju pojedine predmete, a ne o proizvodnim snagama kao nekim nadljudskim silama. Osim toga on je pod pojmom »proizvodnja« shvaćao i stvaranje čovjekova svijeta i produkciju materijalnih dobara kao jednu cjelinu. Proizvodne snage i odnose Marx je svrstao u kategoriju *baze*, a institucije, politički i duhovni život u kategoriju *nadgradnje*. Pri tome su i baza i nadgradnja prožete ljudskom djelatnošću pa se ne može prihvatiti tumačenje dogmatskoga marksizma da je nadgradnja samo odraz materijalne proizvodnje kao sile iznad ljudi...«¹²

Postavimo, nadalje, pitanje: da li su ekonomska historija (opća) i politička ekonomija nešto približno jednako ili bitno različito? Također: kolike su te razlike?

⁹ *Opća enciklopedija Jug. leksikografskog zavoda*, 3. izd. sv. 4, Zagreb 1978, str. 160.

¹⁰ Mirjana Gross, nav. dj., str. 228-229.

¹¹ Ista, nav. dj., str. 115, bilj. 6.

¹² Ista, nav. dj., str. 119, 121.

Poznato je da ekonomska historija i politička ekonomija uzimaju za predmet proučavanja ekonomsku sferu društva, i to kako u dalekoj tako i u bliskoj prošlosti. One nastoje, više ili manje, obuhvatiti spomenutu ekonomsku strukturu, pa su stoga u mnogim aspektima srodne. Ali se istovremeno i ističe da se politička ekonomija i ekonomska historija umnogome razlikuju. Historija (u ovom slučaju – ekonomska), naime, ispituje ono što se jednokratno, jedinstveno i neponovljivo u vremenu. Politička ekonomija ispituje ono što je općenito, ponovljivo i zakonito. Polit-ekonomist nastoji, dakle utvrditi ono što se ponavlja, tj. ono što se iz velikog niza događaja može označiti kao neka opća zakonitost ili pravilnost. No, ni historičar nije bez sličnih ambicija. Svaki ambiciozniji historičar teži tome da odredi smisao kretanja jedne čitave epohe, drugim riječima – da iz povijesti izvuče pouku za sadašnje čovječanstvo. (Zar nije povijest »učiteljica života«?) Ipak valja reći da historičar više govori u ime povijesnog iskustva, dok polit-ekonomist ulazi neposrednije u samu praktičnu ili akcijsku dinamiku društvenog života. Ovdje također dolazi do izražaja sličnost u ulogama političke ekonomije i sociologije. »Sociologija ostaje više na razini *društvene akcije*, i zato se ona već kod svojih osnivača povezuje s težnjom za društvenim reformama i sa socijalističkim pokretom, dok povjesničar ostaje više na razini vremenske i 'nadvremenske' mudrosti koja opominje ljude...«¹³

Mogli bismo zaključiti da se na najvišoj razini sinteze i apstrakcije susreću sociologija i historija. Ta ista ocjena vrijedi i za odnos: politička ekonomija i (opća) ekonomska historija.

Ako se zadržimo na političkoj ekonomiji kapitalizma, lako će se vidjeti da postoje mnoga vezna, gotovo zajednička područja opće ekonomske historije i političke ekonomije. Kao primjere može se navesti da politička ekonomija obrađuje postanak kapitalizma i njegovih materijalnih pretpostavki, prvobitnu akumulaciju kapitala, kooperaciju, manufakturu, industrijsku revoluciju te postanak i razvoj mašinske industrije i sl. Dakako, postoje i razlike u pristupu. Ekonomska historija će gornje (i druge) pojave proučavati u vremenskom slijedu i kontinuitetu, promatrat će ne samo bitne već i manje bitne pa i nebitne odraze tih pojava. Proučit će i vrednovati golemi činjenični materijal i minuciozno uspoređivati eventualne različite podatke iz više izvora, te birati najtočniji. Političkoj ekonomiji najčešće će biti dovoljno da prikaže ključne trendove u razvoju neke pojave; podacima će se poslužiti u cilju ilustriranja; prikazujući pojedine kategorije neće se uvijek vjerno pridržavati kronološkog pristupa. Zapravo, razlike i moraju postojati; one proizlaze iz profila obiju disciplina – ekonomske historije na jednoj i političke ekonomije na drugoj strani.

Ipak najvrednije stranice političke ekonomije napisane su tako da su se pritom obilato koristili rezultati socijalno-ekonomske historiografije.

»Osnovni poticaj 'historizaciji' ekonomske teorije dala je svjetska kriza 1929. nakon koje je uslijedio preobražaj kapitalističke privrede. Nakon

¹³ Rudi Supek, *Sociologija*, Zagreb 1985, str. 20.

drugog svjetskog rata na ekonomske je znanosti utjecao razvoj socijalističkih privreda i problematika privrede u 'nerazvijenim zemljama'. Državna intervencija u kapitalističke privrede koja je počela tridesetih godina (npr. Rooseveltov »New Deal«) izazvala je u političkoj ekonomiji emancipaciju makroekonomije, usmjerenje prema empirijskim istraživanjima, koja se konstituiraju kao 'ekonometrija', i napokon istraživanje ekonomskih pojava dugotrajnija...¹⁴

No ovo prožimanje ekonomske historije i političke ekonomije dovodi nas do specifičnijeg pitanja – međuodnosa ekonomske historije i historije ekonomskih doktrina.

Ekonomska historija i historija ekonomskih doktrina

Poznato je da se iz općeg korpusa političke ekonomije relativno rano izdvojila historija ekonomskih doktrina kao zasebna disciplina. Ta disciplina, koja se u odnosu na političku ekonomiju ukazuje kao »posebno« prema »općem«, prikazuje najvažnije ili najtipičnije pisce i privrednike (u krugu odgovarajućih ekonomskih škola). U tom nizu vodećih starih evropskih ekonomskih pisaca javljaju se i neki južnoslavenski pisci.

Inače, orijentaciona podjela ekonomskih doktrina započinje merkantilizmom, a nastavlja se fiziokratskom školom, engleskom klasičnom političkom ekonomijom itd. Sve su to pravci građanskih ekonomskih doktrina, kao što su to uostalom i struje, odnosno pisci vulgarne ekonomije, historijske škole, subjektivističkih pravaca i teorija državnog kapitalizma. Na drugoj strani, ali nastavljajući se na pozitivne strane engleske klasične političke ekonomije te dajući svoje originalne doprinose ekonomskoj teoriji, stoji marksistička politička ekonomija...¹⁵

Vraćajući se na prvi relativno zaokruženi ekonomsko-teorijski sistem, a to je merkantilizam, te ukazujući na najglavnije merkantilističke pisce širom Evrope, valja u njih ubrojiti, i štaviše postaviti na jedno od prvih mjesta, Benu Kotruljevića iz Dubrovnika, koji je sredinom 15. stoljeća blizu Napulja završio svoje životno djelo *O trgovini i o savršenu trgovcu*. Prvi put je to djelo bilo objavljeno tek 1573. u Veneciji. Slijedila su nova talijanska izdanja; također i francusko. Na naš jezik je prvi put prevedeno i izdano tek

¹⁴ Mirjana Gross, nav. dj., str. 312.

¹⁵ Poblize o spomenutim pravcima ekonomske misli vidjeti: Obren Blagojević, *Ekonomske doktrine*, Beograd 1971; Branislav Šoškić, *Ekonomske doktrine*, Beograd 1983; *Historija čovječanstva*, Zagreb 1969-1974. Sv. IV. Temelji modernog svijeta, 1974, knj. 1, str. 102-104, knj. 2, str. 408-414; sv. V. Devetnaesto stoljeće, 1976, knj. 2, str. 365-380; sv. VI. Dva-deseto stoljeće, 1969, knj. 2, str. 235-295; Dragutin Alfijer, »Ekonomske mislioci starog Dubrovnika«, *Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15-20. stoljeća* (u red. Ivana Vrančića), Zagreb 1984. Ovdje bismo učinili jednu digresiju i skrenuli pažnju na vrlo zanimljiv rad Koste Milutinovića »Marx i Engels i Južni Slaveni«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 6 (3), 1964/65, 1966/67, str. 149-194.

1963. god., da bi 1985. god. u pripremi i obradi Rikarda Radičevića i Žarka Muljačića, a u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, izašao novi, kvalitetniji prijevod, s pratećim raspravama i prilogima kako o samoj ličnosti Bene Kotruljevića tako o sadržaju i vrijednosti njegova spomenutog djela.¹⁶

Lista južnoslavenskih merkantilista, čiji su se ekonomski stavovi cijenili u Evropi, obuhvaća još Nikolu V. Gučetića, također Dubrovčanina, potom Matiju Vlačića »Ilirika«, Istranina, te Jurja Križanića iz uže Hrvatske. Indikativno je pritom da su od spomenute četvorice trojica (svi osim N. V. Gučetića) dugo vremena djelovali u inozemstvu. A i glavno Gučetićevo djelo *O državi* ugledalo je svjetlo dana u Veneciji. Naravno, niti Gučetić niti Vlačić i Križanić nisu bili u prvom redu ekonomski historičari, odnosno ekonomski teoretičari. Ali je historijska, posebno ekonomsko-historijska komponenta na stranicama njihovih radova veoma prisutna.

Nikola Vitov Gučetić (2. pol. 16. i poč. 17. st.) je dubrovački pisac, prvenstveno filozof. U Dubrovačkoj je Republici vršio odgovorne službe. Čak je sedam puta bio biran za kneza. Posjedovao je široku kulturu. Bavio se filozofijom, pravno-političkim i pedagoško-moralnim pitanjima, kao i retorikom. Već smo podsjetili kako mu je glavno djelo *O državi*. Gučetić nije dakle poput svog sugrađanina Kotruljevića napisao zasebno ekonomsko djelo, nego je svoje ekonomske stavove izložio u svom navedenom filozofsko-sociološkom djelu. Rad je, po Gučetiću, izvor privatnog i narodnog bogatstva. Dok su njegovi savremenici uglavnom bili klasični merkantilisti koji su njegovali »kult novca«, Gučetić navodi da bogatstvo naroda ne leži samo u novcu, već naprotiv – u radu i proizvodima. Gučetić prema tome anticipira koncepciju o radu kao izvoru vrijednosti i društvenog bogatstva. Tvrdi da je rad a ne promet izvor čitava bogatstva.¹⁷

Matija Vlačić (16. st.) bio je prvenstveno crkveni historičar. O njegovim *Magdeburškim Centurijama* pišu mnogi pisci (kod nas prije svega prof. Mijo Mirković), a i prof. Mirjana Gross dala je kraću ocjenu tog Vlačićeva djela, i to u svojoj već citiranoj knjizi *Historijska znanost*, u poglavlju »Utjecaj reformacije i protureformacije na razvoj historijske erudicije«:

»Napredak kritičnosti bio je vidljiv u veličanstvenoj historiji crkve koju je potaknuo Hrvat iz Labinštine, protestant *Matija Vlačić*... Bila je to prva sustavna historija crkve u 13 svezaka..., prozvana *Magdeburške Centurije* jer su njezini prvi svesci nastali u Magdeburgu i jer je svaki od njih obuhvaćao po jedno stoljeće unutar kojeg je gradivo raspoređeno prema uvijek istoj shemi. Vlačić je organizirao sustavno skupljanje izvora i sam je pisao u poje-

¹⁶ Beno Kotruljević, *O trgovini i o savršenu trgovcu*. Pripremili i obradili Rikard Radičević i Žarko Muljačić, Zagreb 1985; Milorad Zebić, *Život i rad Dubrovčanina Benka Kotruljića su prevodom njegovog spisa »O trgovini i o savršenom trgovcu«*, Titograd 1963. And elko Runjić, *Pogovor uz reprint knjige: Benedetto Cotrugli, Della mercatura et del mercante perfetto*, Zagreb 1975.

¹⁷ Branislav Šošković, *Ekonomске doktrine* (s prilogom Lazara Pejića, *Razvoj jugoslovenske ekonomske misli*), Beograd 1983, str. 230.

dinim svescima. I kritika izvora bila je sastavni dio toga rada, dakako prilagođena protestantskim potrebama. Svrha Centurija bila je da prikaže razvoj Kristova učenja kroz stoljeća, tj. sukob između 'prave' i 'krive' crkve, dobra i zla, Krista i Antikrista. Važno je pri tom da Centurije ne obuhvaćaju samo gradu koja se odnosila na historiju crkvene institucije i njezinih dogmi nego i na brojna područja društvenog života povezana s razvojem crkve...¹⁸ Što se tiče Vlačičevih ekonomskih stavova, on pored ostalog podvlači da se snaga države sastoji u ekonomskom blagostanju ne samo vladara nego i podanika. Zagovara stimulativnu poreznu politiku...

Juraj Križanić (17. st.) je ličnost koja se bavila problematikom iz različitih disciplina. U pogledu njegovih ekonomskih pogleda stoji tvrdnja da je značajni merkantilistički pisac, te da je, bar donekle i bar u pojedinostima, anticipirao fiziokratsko učenje. Lazar Pejić o Križaniću naglašava: »U svojoj 'Politici' Križanić posebnu pažnju posvećuje unapređenju trgovine, zanatstva, zemljoradnje i rudarstva u Rusiji. Samo u ekonomskoj snazi, dobrom zakonodavstvu, razvijenoj trgovini, zanatstvu i mornarici može se tražiti snaga Rusije i garancija za obavljanje zadataka koje joj Križanić namjenjuje...«

Juraj Križanić je naime dao veoma zanimljiv program za razvoj trgovine u Rusiji 17. stoljeća, osnovan na načelima merkantilizma. On u zaostaloj feudalnoj Rusiji predlaže reforme u pravcu razvoja kapitalizma, imajući pred očima razvoj trgovine, kakav su postigle u to doba Engleska, Holandija i Francuska.

U red hrvatskih merkantilista kojima pripada ugledno mjesto u galeriji evropskih merkantilista ulazi i Zadraniin Simun Grisogono, čije je djelo *Obogaćeni trgovac* objavljeno u Veneciji 1609. i 1664. godine.¹⁹

Naveli smo nekoliko primjera iz kojih se zapaža značajan doprinos starih južnoslavenskih ekonomskih pisaca merkantilističke orijentacije razvoju te doktrine u evropskim razmjerima. Ujedno su njihova djela primjeri povezivanja ekonomsko-historijskih i ekonomsko-teoretskih razmatranja.

Ta veza historije i teorije javlja se s većim ili manjim intenzitetom kod gotovo svih ekonomsko-teoretskih pravaca. Specifična je kod historijske škole. Uobičajena je trodioba historijske škole na stariju i mlađu, na koju se dalje nadovezuje tzv. kulturno-historijski pravac. Pritome starija historijska škola obuhvaća razdoblje četrdesetih i pedesetih godina 19. stoljeća, a od šezdesetih godina tog stoljeća pa do prvog svjetskog rata (u njemačkim zemljama) dominira mlađa historijska škola.²⁰

¹⁸ Mirjana Gross, nav. dj., str.61-62.

¹⁹ Branislav Šoškić, nav. dj., str.230-231.; Rudolf Bičanić, *Nastajanje kapitalizma*, Zagreb 1959., str. 78-84.; Boris Jurić, »Merkantilistička doktrina u djelima južnoslavenskih pisaca«, *Zbornik Pravnog fakulteta u Mostaru*, sv. II – III, Mostar 1981., str. 483-505.

²⁰ Obren Blagojević, nav. dj., str. 144-166; Branislav Šoškić, nav. dj., str. 108-113.

»Osnovna su obilježja tzv. starije i mlađe historijske škole ekonomije... u potpunom odvajanju od teorije. Posljedica je bila žestoki spor oko metoda (Methodenstreit) između isključivo historijski i isključivo teoretski orijentiranih stručnjaka. Mlada historijska škola nacionalne ekonomije napadala je 'neljudsku znanost o mehanici tržišta', tj. 'klasičnu' teoriju, koja je imala u vidu samo tobože jednom zauvijek date zakone tržišta bez ljudskog činioca. Ta je škola postigla značajne rezultate u istraživanju socijalnih, pravnih i političkih ustanova u kojima su se odigrali privredni procesi.«²¹

Dodajmo još da tzv. »kulturno-historijski pravac« obuhvaća dva velika imena sociologijske i ekonomske misli; to su Max Weber (1864-1920) i Werner Sombart (1863-1941), karakteristični pored ostalog i po tome što u nekim svojim radovima integriraju ekonomsko-historijska, ekonomsko-teoretska i sociologijska razmatranja.

Iz iznijetog se jasno zapaža različitost profila pojedinih polit-ekonomskih pravaca sa stajališta njihova odnosa prema ekonomskoj historiji. Isto tako moguće je dijeliti i ekonomsko-historijske smjerove kroz prizmu njihova odnosa prema političkoj ekonomiji, odnosno ekonomskoj teoriji. Tako na Zapadu postoje danas uglavnom tri škole ekonomske historije. To su:

a) »Analistička škola« sastavljena od historičara po struci (= »konjunkturalna historija«). Naziv škole je izveden iz naziva vrlo poznatog historijskog časopisa *Annales* koji izlazi (u Francuskoj) od 1929. god.

b) Francuska »kvantitativna« ekonomska historija. Makroekonomski je orijentirana, konkretnije, u središtu pažnje su joj proračuni kretanja narodnog dohotka.

c) Američka »nova ekonomska historija« (= »historijska ekonometrija«). Orijentirana je mikroekonomski. Članovi kvantitativne i nove ekonomske historije su po struci ekonomisti.²²

Za razdoblje od kraja 19. stoljeća pa do tridesetih godina 20. stoljeća može se prezentirati sljedeći sud: »Ako uzmemo u obzir da je ...i sociologija istraživala socijalne činjenice 'po sebi', onda možemo uočiti kako su visokim zidovima bile dijeljene 'čista' historija, 'čista' ekonomija i 'čista' sociologija. Danas kada je takvo stanje napokon postalo neodrživo, donekle je jasno da ne može biti nit 'čiste' niti 'vječne' ekonomije ili sociologije nego da se one moraju osloniti na historiju kao znanost o društvenim strukturama koje se mijenjaju, tj. treba da postanu dinamične...«²³

Dakle, sociologija, politička ekonomija i historija ravnopravne su discipline u sistemu društvenih nauka. Interdisciplinarna suradnja korisna je za svaku od njih.

²¹ Mirjana Gross, nav. dj., str. 311.

²² Ista, nav. dj., str. 189, 199-200, 313-317.

²³ Ista, nav. dj., str. 311.

Nacionalne ekonomske historije i politička ekonomija

»*Ekonomska povijest naroda Jugoslavije* izučava materijalne uvjete života i ekonomskih odnosa, koji iz tih uvjeta nastaju na području na kojem žive ti narodi. Istražuje ekonomska zbivanja od 7. stoljeća (od doseljenja u ove krajeve), odnosno od 13. stoljeća (otkad postoje obilniji izvori), o životu jugoslavenskih naroda... Osobit predmet njezina istraživanja čine specifičnosti ekonomskog razvitka pojedinih dijelova, područja ili gradova u Jugoslaviji; ili pojedinih razdoblja toga razvitka...«²⁴

Kada se govori o vezama nacionalnih ekonomskih historija i političke ekonomije, stanje je ponešto drugačije. Naime, u pravilu nacionalne ekonomske historije relevantne su za političku ekonomiju samo tada kad se radi o zemljama koje su prve krenule na put kapitalističkog razvoja, odnosno u kojima su se dešavali glavni trendovi evropskoga i svjetskog privrednog razvoja. Dakako, to je prije svega Engleska (ne, međutim, Velika Britanija u cjelini, budući da je privredni razvoj Škotske i Velsa bio poprilično sporiji). To su – u drugom redu – Francuska, njemačke zemlje i Apeninski poluotok. Marx u *Kapitalu*, kako se zna, iznosi obilje podataka i ilustracija upravo iz ekonomske povijesti tih zemalja.

Ako se zapitamo korespondiraju li ekonomska povijest južnoslavenskih zemalja i politička ekonomija, trebalo bi reći da su možda dva-tri primjera iz naše ekonomske prošlosti takvog karaktera, da s pravom mogu naći svoje mjesto u arsenalu političke ekonomije. Imamo u vidu sljedeće elemente:

a) U Dubrovniku je u 15. stoljeću nastala prva manufaktura u našim krajevima. Bila je to manufaktura tekstilne struke. Osnovana je uz veliku pomoć vlasti Dubrovačke Republike. U literaturi se ističe »da je ona (tj. tekstilna manufaktura u Dubrovniku) od interesa za svjetsku ekonomsku povijest.« Kod ove je manufakture veoma razvijena podjela rada: »*Prva manufakturna radionica za preradu vune*, a to je bila i prva tekstilna manufakturna radionica na području jugoslavenskih zemalja, razvila se u Dubrovniku početkom 15. stoljeća. Poduzeće se razvilo kao privilegirana kompanija poduzetnika Petra Pantelle s jedne strane, te Ivana i Andrije Volčetića s druge strane, kojoj je republika besplatno dala na iskorištavanje državnu tekstilnu radionicu, a na podlozi sjedinjenja rada te radionice i proizvodnje u tekstilnoj struci većeg broja pojedinačnih zanatlija izvan radionica, koji su obavljali pojedine faze prerade vune. U općinskoj radionici je bila praonica, bojadisaonica i sušionica. Sve ostalo, osobito pređenje i tkanje, vršilo se u pojedinim zanatskim radionicama ili u kućnoj industriji...«²⁵

b) Još jednom podsjećamo da u riznicu političke ekonomije (bolje rekavši – historije ekonomskih doktrina) ulaze i originalni doprinosi južnoslavenskih ekonomskih pisaca merkantilističke orijentacije – Bene Kotrulje-

²⁴ Mijo Mirković, nav. dj., str. 1-2.

²⁵ Isti, nav. dj., str. 78; Rudolf Bičanić, nav. dj., str. 5. i 99-103.

vića, Nikole V. Gučetića, Matije Vlačića »Ilirika«, Jurja Križanića i eventualno još nekih.

c) Za historiju ekonomskih doktrina do izvjesne mjere su zanimljivi i odjeci francuske fiziokratske škole u Dalmaciji, koji su došli do izražaja u djelovanju agrarnih akademija u Splitu i Zadru u drugoj pol. 18. s. O tim je akademijama pisao u više navrata Šime Peričić.²⁶

d) Političku ekonomiju zanima prvobitna akumulacija kapitala, kako ona koja je izvršena u ranijim vijekovima tako i zakašniji vidovi prvobitne akumulacije. Za razliku od prvobitne akumulacije u Engleskoj, ova je pojava kasnila u mnogim zemljama. Pored ostalog i u južnoslavenskim krajevima. Slikovit primjer zakašnjele prvobitne akumulacije imamo u Srbiji za vrijeme Miloša Obrenovića. I zasta postoji više udžbenika političke ekonomije koji upravo kao odgovarajući primjer koriste Srbiju, tj. razdoblje kada je Miloš Obrenović različitim načinima akumulirao kapital. Poznati su ti načini: »U knjizi 'Svetozar Marković' dao je Veselin Masleša prikaz procesa prvobitne akumulacije u Srbiji, koji se odvija osobito za vrijeme vladavine kneza Miloša Obrenovića. Nosioi prvobitne akumulacije u Srbiji bili su nosioci same državne i političke vlasti – knez sa svojim ortacima u prvom redu, a nešto kasnije visoka birokracija i s tom birokracijom tijesno povezani bogati trgovci i zelenaši. Masleša ističe da je u Srbiji metoda prvobitne akumulacije bila pljačka, otimačina, korupcija, te kulučenje seljaka na imanjima kneza i njegovih glavara...²⁷

»V. Stojančević u vrlo dobroj knjizi 'Miloš Obrenović i njegovo doba', obj. 1966. u Beogradu, navodi kako je Miloš Obrenović nakon svoje abdikacije 1839. godine i nakon što su mu bila oduzeta neka imanja, kao i usprkos velikim troškovima, poklonima i restrikcijama koje je vlada donijela u odnosu na kneza 1835. godine, imao u gotovini ogromnu svotu od 550.283 dukata u zlatu. Izvori koje je Miloš koristio da bi stekao bogatstvo bili su: zakupi turskih regalija i ostalih erarnih i ekonomskih izvora turske države na teritoriji Beogradskog pašaluka; trgovina u sopstvenoj režiji, kako izvozna, tako i uvozna; monopoli koje je sam uveo u Srbiji; kneževska plata, odnosno (kasnije) kneževa civilna lista koja mu je isplaćivana za službu narodnoj stvari; pokloni koje je dobijao u raznim prilikama od potčinjenih službenika i od naroda; otmice na 'legalan' ili ilegalan način; razne transakcije, zakidanja i podvale (naročito u prvo vrijeme svoje vladavine) kojima se

²⁶ Šime Peričić, *Dalmacija uoči pada Mletačke Republike*, Zagreb 1980, str. 68-73; Isti, u knjizi: Tomislav Raukar, Ivo Petricinoli, Franjo Švelec i Šime Peričić, *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar 1987, str. 480-482. Šime Peričić, »Ekonomske pisce Dalmacije 18. stoljeća u svjetlu historiografije i publicistike«, u knjizi grupe autora: *Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15-20. stoljeća*, Zagreb 1984.

²⁷ Navedeno prema Ivanu Vrančiću, nav. dj., str. 77.

podjednako služio i u rukovođenju centralnom državnom upravom kao i u privatnom životu.«²⁸

e) Za ekonomsku historiju Jugoslavije važni su i zanimljivi prikazi buna, ukoliko se radi o bunama koje su isključivo ili velikim dijelom motivirane ekonomskim razlozima. Zbog toga je npr. za ekonomsku historiju relevantno djelo prof. Stjepana Antoljaka *Bune pučana i seljaka* (Zagreb 1956). Historija socijalnih pokreta kod nas, sa svojim bitnim trendovima, uključuje se u opću (svjetsku) historiju tih pokreta i u svojim ključnim potezima relevantna je za odgovarajuća poglavlja političke ekonomije.

f) Prilozi historičara koji obrađuju ekonomsku historiju, ali čine i šire ekskurze u opće socijalne prilike, također su zanimljivi i značajni za ekonomsku historiju. U redovima naših historičara prof. Stijepo Obad se posebno ističe objavljivanjem analitičko-sintetičkih priloga iz socijalno-ekonomske historije. (Vidjeti radove Stijepa Obada, navedene u popisu literature na kraju ove radnje.)

Posebno o odnosu ekonomske historije i političke ekonomije socijalizma

Nakon pobjede velike oktobarske socijalističke revolucije privredno stanje u Sovjetskom Savezu bilo je veoma teško. Ratna razaranja, građanski rat i inozemna intervencija (1918–1920) potpuno su poremetili privredni mehanizam. U razdoblju 1918–1920. postoji tzv. »ratni komunizam«, kojemu su prioritetni ciljevi bili (a) reguliranje proizvodnje i (b) opskrba stanovništva. U to je vrijeme industrija bila nacionalizirana, uvedeno je obavezno ustupanje poljoprivrednih viškova državi itd. Lenjin je 1921. god. zacrtao tzv. »Novu ekonomsku politiku«. Jedan od ciljeva bio je stimuliranje industrijske, ali i poljoprivredne proizvodnje. Državna poduzeća započinju poslovanje na osnovi privrednog računa. Sovjetski Savez je ubrzo ostvarivao velike rezultate u industrijskoj proizvodnji (prvenstveno u teškoj industriji). Međutim u poljoprivrednoj politici i rezultatima poljoprivredne proizvodnje nisu niti izdaleka ostvarivani zacrtani ciljevi. Uoči tridesetih godina naglo je povećan broj »kolhoza« i »sovhoza«.

Prvi petogodišnji plan u Sovjetskom Savezu pada u razdoblje 1928–1932. godine. Primat je i dalje davan privrednoj infrastrukturi (energetika, saobraćaj, vodoprivreda), te teškoj industriji. Početkom 30-tih godina – u vrijeme velike svjetske ekonomske krize u kapitalističkim zemljama – SSSR se svrstao u red vodećih industrijskih zemalja u svijetu.

Činjenica da je Sovjetski Savez između dva rata bio jedina socijalistička zemlja, postavila je političkoj ekonomiji složene zadatke. Trebalo je pokušati sagledati što je u privrednim kretanjima u SSSR–u opći zakon soci-

²⁸ Navedeno prema Ivanu Vrančiću, nav. dj., str. 77; vidjeti i: Ivan Božić, Sima Ćirković, Milorad Ekmečić i Vladimir Dedijer, *Istorija Jugoslavije*, drugo izdanje, Beograd 1973, str. 222-226.

jalističke ekonomike, a što je pak odraz specifičnih sovjetskih prilika? Kolektivizacija zemlje koja je izvršena poslije 1924. godine očito nije opći zakon razvoja poljoprivrede u socijalizmu. Delikatnija su pitanja bila u vezi s razvojem industrije. Bio je formuliran zakon bržeg razvoja prvog odjeljka, tj. industrije u kojoj se proizvode sredstva za proizvodnju. Nastala je, međutim, i polemika oko tog zakona. Da li je to opći i vremenski univerzalan zakon socijalizma? Takva se diskusija vodila u SSSR-u u razdoblju 1922-1928, a obnovljena je pedesetih godina ne samo u SSSR-u već i drugdje (kod nas, u DR Njemačkoj, u Poljskoj...). U SSSR-u danas se dozvoljava mogućnost paralelnog razvoja obaju odjeljaka, pa čak i privremeno bržeg razvoja drugog odjeljka. (Drugi odjeljak društvene reprodukcije obuhvaća, kako je poznato, proizvodnju sredstava za potrošnju.)

Prema tome, vidljiv je historijski i prolazni karakter »zakona« o ubrzanom razvoju prvog odjeljka.

Slijedio je u Sovjetskom Savezu drugi petogodišnji plan: 1933-1937. Pored ostalog imao je cilj: za osam puta povećati industrijsku proizvodnju u odnosu na stanje iz 1913. godine.²⁹ Politička ekonomija socijalizma nalazi se dakle pred mnogim otvorenim pitanjima, budući da su gotovo sve zemlje koje su ušle u svijet socijalističkih država poslije 2. svjetskog rata bile nedovoljno privredno razvijene. (Jedino su Čehoslovačka, točnije rečeno – Češka, te Istočna Njemačka prije drugog svjetskog rata ulazile u krug razvijenih zemalja.) Najjednostavnije rečeno, pitanje je koliko su sva privredna kretanja koja su u socijalističkim zemljama nastala od završetka drugog svjetskog rata pa naovamo u okvirima općih zakona socijalističke ekonomike? Koliko pak su i ovdje djelovale specifičnosti tih zemalja, tj. činjenica da im je startna baza u privredi po završetku drugog svjetskog rata bila veoma niska, pa su opći zakoni socijalističke ekonomike djelovali u svojim »iskrivljenim« vidovima? Zbog toga politička ekonomija socijalizma kao nauka nije dovoljno razvijena. Politička ekonomija socijalizma koristi povijesno-ekonomska iskustva SSSR-a, Jugoslavije i ostalih socijalističkih zemalja, ali su joj sinteze zasad slabija strana. Međutim, od strane naših polit-ekonomista i ekonomskih institucija zabilježeni su vrijedni uspjesi na polju razvoja političke ekonomije samoupravnog društva. Djelo Branka Horvata *Politička ekonomija socijalizma* poznato je i priznato i u širim izvan jugoslavenskim razmjerima. Također su se kao naši vodeći polit-ekonomisti afirmirali Josip Deželjin, Adolf Dragičević i još neki drugi pisci. Što se tiče teorije privrednog razvoja i metodologije i sistema društvenog planiranja, tu se kod nas prvenstveno ističe Jakov Širotković.

²⁹ Usp.: Ivan Bilić, »Robna proizvodnja i socijalizam«, *Privreda Dalmacije*, Split, br. 3/1988, str. 5-8; G. D. H. Cole, *Uvod u ekonomsku historiju 1750-1950*, Zagreb 1955, str. 107-121; Bogdan Čosić, *nav. dj.*, str. 81-116, i 239-268; Josip Deželjin, *Politička ekonomija i udruživanje rada*, Zagreb 1985, str. 5-101; Boris Jurić, »Zakon vrijednosti i oblici njegova djelovanja u socijalističkoj samoupravnoj robnoj proizvodnji«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 24 (1), 1984/1985, Zadar 1985, str. 217-230.

Ekonomika historija i ekonomika narodne privrede

Jedna od vodećih disciplina u ekonomskim naukama jeste ekonomika društvene, odnosno, kako se redovno naziva, narodne ili nacionalne privrede. Riječ je ovdje o disciplini koja proučava ekonomike pojedinih zemalja, ali su se već odavno izdvojile i afirmirale discipline s teritorijalno širim i užim obuhvatom. Tzv. regionalna ekonomika je već duže vrijeme ne samo stekla pravo građanstva, već je i u središtu pažnje velikog broja ekonomskih pisaca. S druge strane, pojava i razvoj velikih međudržavnih ekonomskih integracija, kao što je npr. Evropska ekonomska zajednica ili Savjet sa uzajamnu ekonomsku pomoć, inicirali su stvaranje novih ekonomskih disciplina, koje pored ostalog proučavaju upravo međuzavisnost zemalja uključenih u odnosne integracijske sisteme. Bitno je pritom naglasiti da se ekonomika narodne privrede kao znanstvena disciplina u svojim analizama prvenstveno oslanja na političku ekonomiju.³⁰

Ekonomika narodne privrede je dakle tradicionalna ekonomska disciplina, koja u okviru svojih razmatranja istražuje ekonomsku strukturu, privredni sistem, ekonomsku politiku određene zemlje, zatim ljudske i materijalne uvjete proizvodnje i privređivanja u dotičnoj privredi, rezultate proizvodnje konkretizirane u tzv. makroagregatima, kao što su društveni bruto proizvod, narodni dohodak i sl. Analize u okviru nauke o ekonomici narodne privrede idu dalje te redovno obuhvaćaju fenomene potrošnje kako osobne, opće i zajedničke tako investicijske u promatranj zemlji. Kako u pravilu danas niti jedna zemlja ne može voditi autarhičnu privrednu orijentaciju, u sadržaj nauke o ekonomici narodne privrede ulazi i pitanje uključivanja pojedine zemlje u međunarodnu podjelu rada.

Zapravo svaka ekonomika narodne privrede, shvaćena kao znanstvena disciplina, obuhvaća opći dio, ali i posebni, gdje ulaze tzv. granske ekonomike. Te su ekonomike posvećene analizi proizvodnih faktora u industriji, poljoprivredi, saobraćaju, trgovini, turizmu i drugim privrednim djelatnostima. Štaviše, u novije vrijeme se nastoji skrenuti pažnju na recipročne odnose između ekonomike i izvanprivrednih djelatnosti, pa se polagano ali sigurno afirmiraju ekonomika obrazovanja, ekonomika zdravstva, odnosno sintetička disciplina – ekonomika društvenih djelatnosti.³¹

Konkretnije govoreći, nauka o ekonomici narodne privrede, npr. ekonomika Jugoslavije kao znanstvena disciplina, prikazujući pored ostalog stanovništvo s ekonomskog stajališta, ne može se zaustaviti samo na prikazu stanja i kretanja stanovništva u poslijeratnim godinama. Vremenske serije pomoću kojih se oslikavaju dugoročne tendencije kretanja jugoslavenskog stanovništva obuhvaćaju rezultate popisa stanovništva od početka našeg stoljeća, a tamo gdje je svrsishodno i ranije (za drugu polovinu prošlog sto-

³⁰ Usp.: Adolf Dragičević, nav. dj., str. 7-29.

³¹ Usp.: Josip Deželjin, nav. dj., str. 171-217.

ljeća). Posebno su takve analize korisne kada je riječ o tzv. ekonomsko-socijalnoj strukturi stanovništva na današnjem teritoriju Jugoslavije; u pravilu one treba da idu barem od 1910. godine pa naovamo. Kada se, nadalje, govori o radnim navikama i prihvaćanju znanja, korisno je vršiti ekskurze u ranija povijesna razdoblja, budući da su očito određene, manje pozitivne radne navike koje postoje u pojedinim rajonima naše zemlje, rezultat određenog povijesnog nasljedja.

U već spomenutoj knjizi skupine autora *Ekonomika Jugoslavije – općidio* (u redakciji Jakova Sirotkovića i Vladimira Stipetića) uključen je i dio »Ekonomskohistorijska podloga suvremenog razvoja« (autor tog dijela je Anđelko Runjić). Tu se izričito kaže: »Zbilja društveno-ekonomskog razvitka SFRJ, sadašnjost privrede Jugoslavije, osnovne karakteristike ekonomskog procesa i ekonomske strukture u dijalektičkoj su sprezi s ekonomskopovijesnim tokom i, u stanovitom smislu, tvore uzročno-posljedični lanac. – Ekonomika SFRJ kao znanstvena disciplina ima i historijsku dimenziju jer svoj predmet proširuje na istraživanje značajki prethodnih ekonomskopovijesnih razdoblja, na istraživanje obilježja proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa, iz čije se povijesne opstojnosti i iz čijih se mijena može mnogo bolje razumjeti suvremenost. – Ekonomskopovijesni razvoj naših naroda i krajeva pokazuje bitne opće značajke društveno-ekonomskog razvoja u širem smislu, ali i mnogo specifičnog, autonomnog, posebnog, vezanog isključivo za naše prostore i našu povijest. To povijesnoj analizi daje i posebna određenja, obogaćuje raznovrsnošću tokove zbilje. Dijalektika oslobođenja naših naroda, povijesno nadilaženje klasnih odnosa i otuđenja postaju dragocjeni u očuvanju povijesne samobitnosti, izuzetan obilan materijal iz kojeg se crpu povijesne pouke o istovjetnim ekonomskim interesima najširih narodnih masa svih naših naroda« (prof. Anđelko Runjić u citiranoj knjizi, str. 285).

Naravno, i ekonomsko-povijesna iskustva vodećih kapitalističkih zemalja Zapada pružila su bogati materijal na temelju kojeg su na ekonomsko-teoretsku scenu stupile brojne nove doktrine. Kako je poznato, u godinama 1929–1933. u mnogim kapitalističkim zemljama na čelu sa Sjedinjenim Američkim Državama i Velikom Britanijom izbila je i rasplamsala se je tzv. velika svjetska ekonomska kriza. Uslijedio je silan pad proizvodnje; posebno je došlo do pada u produkciji sredstava za proizvodnju. U kriznim godinama svjetska proizvodnja sirovog željeza pala je na razinu s kraja 19. stoljeća; slično je bilo i sa svjetskom proizvodnjom čelika. Radilo se je o krizi koja je zahvatila najveći broj privrednih djelatnosti, počevši od industrije, preko poljoprivrede do trgovine. Monetarno-kreditno poslovanje također je bilo zahvaćeno krizom. (U stvari, kriza je i započela poznatim krahom na njujorškoj berzi u listopadu 1929. godine)

U godinama 1932–33. bilo je u svijetu više od 50 milijuna nezaposlenih radnika. Od toga u SAD bilo je nezaposlenih više od 12 milijuna radnika.

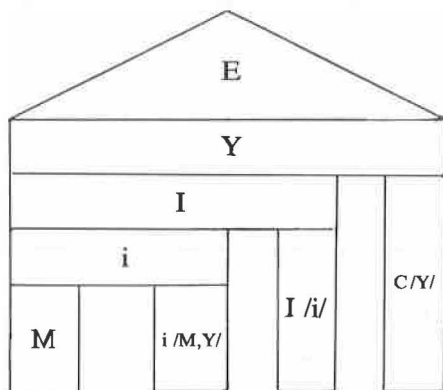
Za razliku od ranijih kriza (u 19. stoljeću) kriza iz 1929–1933. nije se automatski razriješila. Redovno se je u 19. stoljeću iz krize prelazilo

spontano u daljnje stupnijeve tzv. »kriznog ciklusa« – u depresiju, oživljavanje i polet. Kriza 1929–33. nastavljena je izuzetno dugom depresijom, ali se već u prvoj polovici 1937. godine javila nova kriza. Pripreme za drugi svjetski rat omogućile su izlazak iz te krize.

Bitno je, međutim, ovdje podsjetiti kako se je u kriznim godinama 1929–33. uočilo, od strane kapitalističke teorije i prakse, da je daljnje funkcioniranje kapitalističke privrede uvjetovano jakim i stalnom državnom intervencijom u privredi. Kao najsnažniji teoretičar državnog kapitalizma javlja se John Maynard Keynes. Ovaj ekonomski teoretičar, ali i savjetnik u ekonomskoj praksi, na temelju vrlo dobrog poznavanja i respektiranja ekonomsko-povijesnih iskustava, pored ostalog, pledira za punu zaposlenost. Odmah podcrtava kako je puna zaposlenost u kapitalizmu moguća jedino pomoću jake državne intervencije. Središnje komponente njegove makroekonomske analize su efektivna tražnja, nacionalni dohodak, zaposlenost i sl.

Keynesov ekonomski model izložen u *Općoj teoriji zaposlenosti, kamate i novca* uz izvjesne modifikacije prikazao je A. Lerner u svojoj knjizi *Ekonomika zaposlenosti* pomoću svoje poznate »kuće«. (Vidi sliku 1)

Slika 1. Lernerova kuća

(Preuzeto od Dušana Sabolovića, *Suvremene građanske ekonomske teorije* (skripta), Zagreb 1973, str. 112). Simboli označavaju: M novčanu masu, i kamatu, I investicije, C potrošnju, Y dohodak, E zaposlenost, $i/M, Y/$ sklonost likvidnosti, $I/i/$ investicione prilike i $C/Y/$ sklonost potrošnji. Prikazujući dakle međusobnu ovisnost kategorija Keynesova ekonomskog sistema, »Lernerova kuća« skreće pažnju na to da veličina zaposlenosti ovisi o nivou nacionalnog dohotka, koji determiniraju sklonost potrošnji i veličini investicija. Nadalje, investicije zavise o kamati i investicionim prilikama, koje zavise od marginalne produktivnosti kapitala. Konačno, kamatna stopa determinirana je volumenom novčane mase i sklonošću likvidnosti.

Da bi se bar donekle zaokružilo uvid u Keynesov ekonomski sistem, bit će korisno naglasiti i slijedeće:

– Premda se Keynesova teorija redovno smatra statičnom, njegova je zasluga, pored ostaloga, i u tome što je težište istraživanja prebacio od mikroaspekta i kratkoročnog pristupa na makroaspekt i dugoročni pristup.

U borbi za punu zaposlenost (a to je jedan od glavnih socijalno-ekonomskih ciljeva) valja koristiti državno-kapitalističku intervenciju.

Ekonomске ideje Keynesa bile su primijenjene u ekonomskoj politici niza razvijenih kapitalističkih zemalja, kako uoči drugog svjetskog rata, tako za vrijeme tog rata, odnosno u prvim fazama poslijeratnog privrednog razvoja. Posebno je primjena Keynesove teorije u praksi došla do izražaja u Sjedinjenim Američkim Državama.

Keynes ima mnogo sljedbenika. Jedan od njih je i već spomenuti Abba Lerner. Inače pripadnici suvremenog postkejnsonianstva intenzivno se bave proučavanjem potrošnje, štednje i investicija, nadalje, analiziraju fenomene kao što su: multiplikator investicija, princip akceleracije, deflacioni i inflacioni jaz, fiskalna politika, monetarno-kreditna politika i sl.

Od naših vodećih ekonomskih teoretičara prof. Jakov Sirotković je u više navrata analizirao i ocjenjivao Keynesov ekonomski sistem. On u vezi s Keynesom, pored ostaloga, ističe: »Kad usporedimo teoretski pristup problemima ekonomske strukture i faza razvoja, teoriji vrijednosti i cijena, te problemima dinamike razvoja, kriza i ciklusa marksističke i građanske (kejnsovske) ekonomije i pri postojećem stanju njihove istraženosti, očite su prednosti pristupa na bazi Marxove metode...« (Jakov Sirotković u citiranoj knjizi skupine autora *Ekonomika Jugoslavije – Opći dio*, 6. izdanje, Zagreb 1980, str. 47; usp. tekst na str. 34–47. te knjige. – Povrh toga prof. J. Sirotković je u vezi s Keynesom pisao i na sljedećim mjestima: J. Sirotković, *Proširena reprodukcija i metode analize*, Zagreb 1985, str. 137–140; Isti, *Sistem planiranja u Jugoslaviji*, Zagreb 1985, str. 77–88; Isti, *Teorija razvoja i osnove ekonomike Jugoslavije*, Zagreb 1985, str. 31–43 i 205–206)

Ekonomska historija i mikroekonomika (ekonomika poduzeća)

Za razliku od makroekonomike koja obuhvaća i integrira političku ekonomiju i ekonomiku narodne privrede, mikroekonomika je posvećena problematici osnovnih ćelija u privredi, tj. poduzeću. (Dakako, te osnovne privredne jedinice u svakoj zemlji djeluju u okviru specifičnih pravnih i privrednih sistema; kod nas npr. kao osnovne organizacije udruženog rada, radne organizacije, složene organizacije udruženog rada, uz napomenu da se je kod nas od oslobođenja pa nadalje taj pravno-privredni status poduzeća mijenjao.) I mikroekonomika se dijeli na opći i posebni dio. Dok opći dio razmatra načela privređivanja na razini poduzeća (kao što su prije svega proizvodnost rada, ekonomičnost i rentabilnost), teoriju troškova, kombiniranje faktora radnog procesa itd, dotle posebni dio pokušava osvijetliti specifični-

nosti u poslovanju pojedinih vrsta poduzeća. Naime konkretizacija općih načela i modela poslovanja sasvim se drugačije odražava kod industrijskih³² poduzeća nego drugih vrsta privrednih organizacija. Pogotovo jedinice u poljoprivredi imaju svoje specifičnosti.³³

Historijska komponenta u ekonomici poduzeća je slabije zastupljena negoli je to slučaj kod makroekonomike. Naime, historijski pristupi u ekonomici poduzeća su – može se kazati – sporadični. Ekonomika industrijskih poduzeća svakako će npr. smatrati da treba prikazati razvoj organizacije rada u jednom, relativno dužem vremenskom kontinuitetu.

Pažnja će se do određene granice usmjeriti na tajlorizam, fajolizam i for-dizam, dakle na tri stupnja u razvoju naučne organizacije rada u kapitalističkim poduzećima. Znamo da je F. W. Taylor oko 1880. god. započeo pobliže promatrati radnika pri radu i tražiti razne načine za povećanje proizvodnosti rada. Fayol, otprilike suvremenik Taylora, polazi od problema upravljanja i rukovođenja (u poduzeću). Ford sintetizira tajlorizam i fajolizam, ali uz naglašenu primjenu mehanizacije.

I ekonomika poljoprivrednih poduzeća obogatit će svoja izlaganja biranim primjerima iz organizacije i uprave poljoprivrede iz 19. i prve polovice 20. stoljeća. No ponovimo još jednom da povijesna dimenzija u ekonomici poduzeća je minorna, za razliku od makroekonomike gdje je povijesna komponenta, kako smo imali prilike vidjeti, veoma naglašena. Ta povijesna komponenta je, dakle, naglašena i kod znanstvenih disciplina koje za predmet proučavanja imaju pojedine ekonomske djelatnosti. Takve su granske ekonomike npr. ekonomika industrije i ekonomika poljoprivrede.

Ekonomsko-povijesna komponenta u ekonomici poljoprivrede

Na temelju sagledavanja i ocjene razvojnih trendova u poljoprivredi (na pojedinim lokalitetima) konstruirani su ekonomsko-teoretski modeli kao kategorije s visokim stupnjem apstrakcije. Tako je poznata Thünenova teorija o smještaju poljoprivrednih kultura nastala u rijetko naseljenom i jednoličnom ravničarskom kraju Mecklenburga – u pruskoj ravnici, na zemljištu koje je gotovo jednako loše. Naime, Johann Heinrich von Thünen u svojoj *Izoliranoj državi*, objavljenoj u dva navrata (I. dio – 1826. a II. dio – 1850. god.), postavio je određene pretpostavke, u okviru kojih je razradio spomenuto učenje o smještaju poljoprivrede. Pretpostavio je naime:

- 1) da je zemlja izolirana od drugih (promatrana zemlja prelazi u nekultiviranu putinju, tako da je potpuno odrezana od ostalog svijeta);
- 2) da se nalazi u ravnici;
- 3) da nema po njoj plovnih putova;

³² Dragutin Domainko, *Ekonomika i organizacija industrijskih poduzeća*, Zagreb 1970.

³³ Nikola Rapajić, *Organizacija i uprava poljoprivrednog poduzeća*, Zagreb 1969.

- 4) da se sav saobraćaj vrši zapregom;
- 5) da postoji samo jedan grad – veliko tržište, i to u središtu države;
- 6) da su postojeći rudnici metala i soli (koji pokrivaju potrebe cijele države) locirani odmah do toga grada i
- 7) da je kvalitet zemljišta svuda jednak.

Uz navedene pretpostavke »krugovi razmještaja poljoprivredne proizvodnje« bili bi ovi:

1. krug: Svi lako pokvarljivi proizvodi (povrće, voće, mlijeko).
2. krug: Rajon šuma. Proizvodilo bi se tu kako drvo za ogrjev tako i za građevinarstvo.
3. krug: Intenzivna ratarsko-stočarska proizvodnja. Težište je na biljnoj proizvodnji, konkretno prvenstveno na uzgoju žitarica. Žitarice su glavni tržišni višak.
4. krug: Rajon pašnjaka i livada. Stoka bi činila glavni tržišni višak. To bi zapravo bila stoka dovedena iz šestog kruga, a utovljena u ovom (4-om) krugu.

5. krug: Tzv. »tropoljni sistem«, pri čemu bi jedna trećina zemljišta bila na ugaru, druga trećina pod okopavinama i treća pod žitaricama. (Viškovi bi bili maleni...)

6. krug: Ekstenzivno stočarstvo. Mršava stoka bi činila glavni tržišni višak, ali ta stoka ne bi u pravilu direktno išla na glavno tržište (= grad), jer bi to bilo neracionalno (idući do grada putem bi smršavila). Stoka bi se stoga radi daljnjeg tovljenja prebacivala (prodavala) u četvrti krug.

Kojiput se Thünenova teorija prikazuje tako da se spomenuti treći, četvrti i peti krug sjedinjuju u zajednički rajon. Mogli bismo ga okrstiti kao rajon proizvodnje žita u tri sistema. To su:

- naizmjenični plodored,
- intenzivno livadarsko-travno gospodarenje i
- tropoljni sistem.

Imajući, nadalje, na pameti da je na prostorima izvan navedenih šest krugova, jedino racionalno gospodarenje – lov, ova druga verzija Thüenovih krugova bi izgledala ovako:

1. krug: prigradska proizvodnja;
2. krug: rajon šuma;
3. krug: proizvodnja žita u tri sistema;
4. krug: ekstenzivno stočarstvo;
5. krug: lov.³⁴

³⁴ Mijo Mirković, *Izabrani ekonomski radovi*, Treći svezak: Nauka i ekonomska politika, Zagreb 1979, str. 237-238; Četvrti svezak: Izgradnja socijalističke ekonomije u Jugoslaviji, Zagreb 1979, str. 259-261; Ivan Krešić, *Prostorna ekonomija*, Zagreb 1977, str. 8; Obren Blagojević, *Ekonomске doktrine*, Beograd 1971, str. 137.

Prelazeći na općenitija pitanja ekonomike poljoprivrede valja naglasiti kako pri obradi bilo kojeg kompleksa iz agrarne ekonomije ekonomsko-historijska komponenta omogućava da se određena poljoprivredna problematika svestranije, a to znači točnije, osvijetli. Tipične teme i dileme iz ekonomike poljoprivrede, kao što su npr. »Utjecaj prodiranja novčanog gospodarstva na seljaštvo«, »Seljaštvo u sklopu svjetskog gospodarstva«, »Selo i tvornica«, »Seljaci u imperijalističkom metežu«, »Seljačko zemljišno vlasništvo«, »Održavanje seljačkog posjeda«, »Značaj poljoprivrede za broj stanovništva« odnosno »Poljoprivreda – Socijalno-ekonomska struktura stanovništva (međuodnos)«, »Agrarna proizvodnja« itd. – obavezno sadrže u sebi ekonomsko-historijsku komponentu. Također prikaz stanja i problematike poljoprivrede u različitim zemljama prezentira se uglavnom u ekonomsko-historijskom kontekstu.³⁵

Analizu poljoprivrede uz uravnoteženo respektiranje kako suvremene problematike tako i povijesnih kretanja u redovima naših istaknutih ekonomista dali su prije svega Mijo Mirković i Vladimir Stipetić.³⁶

Ekonomsko-povijesna komponenta u ekonomici industrije

Uočavanje razvojnog trenda prerađivačke radinosti kreće od zanata preko kooperacije i manufakture do industrije. Pri tom se polazi od toga da su zanati tradicionalna prerađivačka radinost. Povijesno gledano, zanati se javljaju već u drugoj velikoj društvenoj podjeli rada koja je, kako je poznato, uslijedila u trećem stupnju barbarstva. Kroz zanate je afirmirana i jednostavna, prosta ili sitna robna proizvodnja. Afirmacija zanata u razdoblju robovlasništva i feudalizma je općepoznata činjenica.³⁷ Na uzlaznoj liniji razvoja proizvodnih snaga u prerađivačkoj radinosti javlja se jednostavna kooperacija. »Kapitalistička jednostavna kooperacija razlikuje se od kooperacije u pretkapitalističkim formacijama po tome što su tamo proizvođači kooperirali pod pritiskom izvanekonomske prisile (robovi, kmetovi), dok ovdje kooperiraju pod pritiskom ekonomske prisile, dakle pod komandom jednog kapitalista. Marx je definirao kapitalističku jednostavnu kooperaciju ovako: Oblik rada mnogo njih, koji u istom procesu proizvodnje, ili u različitim, ali povezanim procesima proizvodnje rade naporedo i zajedno po jednom planu, zove se kooperacija. ... Kooperacija u svojem jednostavnom obliku u kojem smo je dosad promatrali poklapa se s proizvodnjom u većem razmjeru, ali nije neki čvrsti kapitalistički oblik proizvodnje i posebne epohe

³⁵ Mijo Mirković, *Izabrani ekonomski radovi*, Prvi svezak: Seljaštvo u kapitalističkim formacijama, Zagreb 1979; Drugi svezak: Poljoprivreda i seljaštvo u Jugoslaviji, Zagreb 1979; Vladimir Stipetić, *Poljoprivreda i privredni razvoj*, Zagreb 1969; Isti, »Ekonomika poljoprivrede i ribarstva«, u knjizi grupe autora: *Ekonomika Jugoslavije – Posebni dio*, Zagreb, više izdanja u izd. Informatora Zagreb.

³⁶ Vidjeti prethodnu bilješku (br. 35),

³⁷ Vidjeti odgovarajuća poglavlja u sljedećim knjigama: Petar Lisičar, *Grci i Rimljani*, Zagreb 1971; N. A. Maškin, *Istorija starog Rima*, Beograd 1968; A. D. Udalcov, J. A. Kosminski i O. L. Vajštajn, *Istorija srednjeg veka I*, Beograd 1969.

kapitalističke proizvodnje. Kooperacija se u ranoj fazi kapitalizma još uvijek odvija u uvjetima kada podjela rada ne igra neku značajniju ulogu. Ona ostaje osnovni oblik kapitalističke proizvodnje mada se njen jednostavni oblik javlja pored njenih složenih oblika. Premda se kooperacija pojavljuje prije kapitalističkog načina proizvodnje, ona je za kapitalistički način proizvodnje *nužnost*. Ona se tu ispoljava kao nužnost kooperacije proizvođača, tj. najamnih radnika pod komandom jednog kapitalista. Time kapitalistička proizvodnja dobiva svoj društveni karakter.«³⁸

Složeniji oblik kooperacije je manufaktura. Za nju je pored ručnog rada karakteristična i podjela rada. U prerađivačkoj radinosti manufaktura (u zapadnoeuropskim zemljama) dominira u razdoblju od 16. do 18. stoljeća. To je prijelazno razdoblje iz feudalizma u kapitalizam, ukoliko za kriterij promatranja uzmemo promjene u ekonomskoj bazi. Pritom dolazi do jačanja kako organskih tako heterogenih manufaktura. Da bi prerađivačka radinost dostigla još viši stupanj, bilo je potrebno da se ostvare mnogi pronalasci. Veliki broj pronalazaka u relativno kraće vrijeme predstavlja tzv. industrijsku revoluciju. Taj je proces najprije došao do izražaja u Engleskoj, kao vodećoj zemlji u pogledu privrednog uspona u svjetskim razmjerima. Tu je parni stroj J. Watta tipičan primjer iz riznice industrijske revolucije.³⁹ Na taj je način bilo moguće da se razvije industrija kao privredna djelatnost u kojoj se postiže visoka proizvodnost rada, odnosno kao privredna djelatnost koja u 19. stoljeću korjenito mijenja socijalno-ekonomsku strukturu stanovništva. Industrija, te revolucionarne promjene u pomorskom i kopnenom saobraćaju (parobrodi, željeznice) izmijenile su privrednu strukturu mnogih zemalja, dovele do intenzivne urbanizacije, izmijenile međunarodne privredne tokove... Industrija je sve više postajala »sudbina čovječanstva«.

Ekonomika industrije kao znanstvena disciplina proučava npr. politiku industrijalizacije, koncentraciju u industriji i proizvodne faktore u industriji. Razmatrajući politiku industrijalizacije ova će znanstvena disciplina svoju pažnju prije svega usmjeriti na sagledavanje postanka industrije, na razvoj moderne industrije, na razne stupnjeve industrijalizacije, na međudnos: industrija – privredni razvitak, na problem industrijalizacije promatran sintetski (ne samo s ekonomskog, već i sa sociologijskog stajališta), na industrijsku politiku. Razmatrajući fenomen koncentracije u industriji ekonomika industrije će osvijetliti razloge industrijske koncentracije, oblike koncentracije, a zadržat će se i na analizi procesa koncentracije u nekim, važnijim i/ili zanimljivim, zemljama. Kada je pak riječ o proizvodnim faktorima u industriji, jedno od središnjih pitanja bit će topografski razmještaj industrija. U svim tim (i drugim) analizama bit će prisutna i povijesna komponenta...⁴⁰

³⁸ Grupa autora (u red. Ivana Vrančića), *Politička ekonomija kapitalizma*, Zagreb 1976, str. 77-80; Jakov Tironi, *Politička ekonomija*, Zagreb 1973, str. 26-28.

³⁹ Grupa autora (u red. Ivana Vrančića), *Politička ekonomija kapitalizma*, nav. izd., str. 80-83.

⁴⁰ Mijo Mirković, *Izabrani ekonomski radovi*, Treći zvezak: Nauka i ekonomska politika, Zagreb 1979, str. 80-192.

LITERATURA

- Stjepan Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, Zagreb 1956.
- Konstantin Bastaić i Bogdan Krizman, *Opća historija države i prava*, Zagreb 1976.
- Rudolf Bičanić, *Hrvatska ekonomika na prijelazu iz feudalizma u kapitalizam*, Zagreb 1951.
- Rudolf Bičanić, *Nastajanje kapitalizma*, Zagreb 1959.
- Ivan Bilić, »Robna proizvodnja i socijalizam«, *Privreda Dalmacije*, Split, br. 3/1988.
- Obren Blagojević, *Ekonomске doktrine*, Beograd 1971.
- Ivan Božić, Sima Ćirković, Milorad Ekmečić i Vladimir Dedijer, *Istorija Jugoslavije*, Beograd 1973.
- Marin Cerovac, *Politička ekonomija*, Zagreb 1980.
- George Douglas Howard Cole, *Uvod u ekonomsku historiju 1750–1950*, Zagreb 1955.
- Heinrich Cunow, *Opšta privredna istorija*, I, II, III, IV, Beograd 1957, 1958, 1958, 1959.
- Nikola Čobeljić, *Privreda Jugoslavije*, I–II, Beograd 1980.
- Bogdan Čosić, *Politička ekonomija socijalizma*, Zagreb 1976.
- Josip Deželjin, *Politička ekonomija i udruživanje rada*, Zagreb 1985.
- Dragutin Domaínko, *Ekonomika i organizacija industrijskih poduzeća*, Zagreb 1970.
- Adolf Dragičević, *Leksikon političke ekonomije*, Zagreb 1983.
- Adolf Dragičević, *Osnove političke ekonomije*, Zagreb 1973.
- Ante Fiamengo, *Osnove opće sociologije*, Zagreb 1970.
- Žože Goričar, *Sociologija*, Beograd 1961.
- Mirjana Gross, *Historijska znanost*, Zagreb 1976.
- Grupa autora, *Povijest svijeta od početka do danas*, Zagreb 1977.
- Branko Horvat, *Politička ekonomija socijalizma*, Zagreb 1984.
- Boris Jurić, »Zadranin Šime Grisogono – jedan od naših prvih pisaca s područja ekonomije«, *Narodni list*, Zadar, 25. studenoga 1972.
- Boris Jurić, »Benko Kotruljić«, *Zadarska revija*, Zadar, br. 2/1973.
- Boris Jurić, »Ekonomski pogledi N. V. Gučetića«, *Zadarska revija*, br. 5–6/1975.
- Boris Jurić, »Stari dubrovački ekonomski pisci«, *Naše more*, Dubrovnik, br. 1–2–3/1979.
- Boris Jurić, »Merkantilistička doktrina u djelima južnoslavenskih pisaca«, *Zbornik Pravnog fakulteta u Mostaru*, sv. II–III, 1980–1981.
- Boris Jurić, »Šimun Grisogono i njegov 'Obogaćeni trgovac'«, obj. u knjizi grupe autora u red. Ivana Vrančića, »Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15 – 20. stoljeća«, Zagreb 1984.
- Boris Jurić, »Lenjin kao ekonomski teoretičar«, *Zadarska revija*, br. 5–6/1974.
- Boris Jurić, »Zakon vrijednosti i oblici njegova djelovanja u socijalističkoj samoupravnoj robnoj proizvodnji«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 24 (1), 1984/1985, Zadar 1985.
- Igor Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*, Zagreb 1972.
- Beno Kotruljević, *O trgovini i o savršenu trgovcu*. Pripremili i obradili Rikard Radičević i Žarko Muljačić, Zagreb 1985.
- Josef Kulischer, *Opća ekonomska povijest srednjega i novoga vijeka*, I–II, Zagreb 1957.
- Ivan Kuvačić, *Sociologija*, Zagreb 1979.
- Rikard Lang, *Politička ekonomija*, Zagreb 1972.
- Oleg Mandić, *Opća sociologija*, Zagreb 1975.
- Jura Medarić, *Ekonomska historija i marksizam*, Zagreb 1955.
- Mijo Mirković, *Ekonomska historija Jugoslavije*, Zagreb 1968.
- Mijo Mirković, *Izabrani ekonomski radovi*, Zagreb 1979. Sv. 1. Seljaštvo u kapitalističkim formacijama; sv. 2. Poljoprivreda i seljaštvo u Jugoslaviji; sv. 3. Nauka i ekonomska politika; sv. 4. Izgradnja socijalističke ekonomije u Jugoslaviji.
- Mijo Mirković, *Uvod u ekonomiku FNRJ*, Zagreb 1959.
- Stijepo Obad, »Agrarni odnosi na području bivše Dubrovačke Republike (1814–1850)«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 6 (3), 1964/65, 1966/67.
- Stijepo Obad, »Politika narodne i autonomaske stranke prema agrarnom pitanju u Dalmaciji (1860–1870)«, *zbornik Dalmacija 1870*, Zadar 1972.
- Stijepo Obad, »Uzroci iseljavanja iz Dalmacije u devetnaestom stoljeću«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 16 (7), 1976/77.

- Stijepo Obad, »Dalmacija na evropskim izložbama sredinom devetnaestog stoljeća«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 20 (9), 1980/81.
- Stijepo Obad, »Pokušaj unapređenja Dalmacije za neoapsolutizma (1852–1860)«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 23 (10), 1983/84.
- Stijepo Obad, »Dalmatinsko društvo u preporodno doba«, *Zadarska revija*, br. 4–5/1987. (tematski broj: »Dalmacija u narodnom preporodu 1835–1848.«).
- Stijepo Obad, »Neke karakteristike stanja i kretanja na dalmatinskom selu od sredine 18. stoljeća do prvoga svjetskog rata«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 26 (13), 1986/87.
- Ivan Pederin, »Đuro Ferić kao pjesnik hrvatskih fiziokrata i jedan od začetnika hrvatskog narodnog preporoda«, Poseban otisak iz: *Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku*, sv. 21, Dubrovnik 1983.
- Šime Peričić, *Dalmacija uoči pada Mletačke Republike*, Zagreb 1980.
- Stjepan Pulišelić, *Osnove sociologije*, Zagreb 1976.
- Nikola Rapajić, *Organizacija i uprava poljoprivrednog poduzeća*, Zagreb 1969.
- Tomislav Raukar, Ivo Petricioli, Franjo Švelec i Šime Peričić, *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar 1987.
- Andelko Runjić, »Ekonomske historijske podloge suvremenog razvoja«, u knjizi grupe autora (u red. Jakova Sirotkovića i Vladimira Stipetića) *Ekonomika Jugoslavije – Opći dio*, Zagreb 1980.
- Andelko Runjić, »Pogovor« uz reprint knjige: Benedetto Cotrugli, *Della mercatura et del mercante perfetto*, Zagreb 1975.
- Dordo Samardžić, *Opšta istorija države i prava*, Sarajevo 1967.
- Jakov Sirotković, Djela, Zagreb 1985. Sv. 1. *Proširena reprodukcija i metode analize*; sv. 2. *Sistem planiranja u Jugoslaviji*; sv. 3. *Teorija razvoja i osnove ekonomike Jugoslavije*; sv. 4. *Privredni sistem i ekonomska politika Jugoslavije*; sv. 5. *Znanost i politika*.
- Jakov Sirotković – Vladimir Stipetić, *Ekonomika Jugoslavije – Opći dio*, Zagreb 1980.
- Vladimir Stipetić, *Poljoprivreda i privredni razvoj*, Zagreb 1969.
- Vladimir Stipetić, »Ekonomska misao u starom Dubrovniku«, *Zbornik radova Fakulteta za turizam i vanjsku trgovinu u Dubrovniku*, Dubrovnik, sv. 1/1975.
- Vladimir Stipetić, »Mijo Mirković kao ekonomist«, *Ekonomist*, Zagreb, br. 3/1969.
- Rudi Supek, *Sociologija*, Zagreb 1985.
- Branislav Šoškić, *Ekonomske doktrine*, Beograd 1983.
- Jakov Tironi, *Politička ekonomija*, Zagreb 1976.
- Ivan Vrančić, *Politička ekonomija kapitalizma*, Zagreb 1976.
- Ivan Vrančić, *Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15–20. stoljeća*, Zagreb 1984.
- Nikola Vučo, *Ekonomska istorija sveta*, Beograd 1970.
- Milorad Zebić, *Život i rad Dubrovčanina Benka Kotruljića sa prevodom njegovog spisa »O trgovini i o savršenom trgovcu«*, Titograd 1963.
- Dragan Živojinović, »Merkantilizam kao privredni sistem Dubrovačke Republike u 17. i 18. veku«, *Jug. ist. časopis*, Beograd, br. 1–2/1975.
- Dragan Živojinović, »Idea o bogatstvu i izobilju u merkantilizmu Dubrovačke Republike u 17. i 18. veku«, *Jug. ist. časopis*, Beograd, br. 1–2/1977.

Boris Jurić: ECONOMICAL HISTORY AND POLITICAL ECONOMY

S u m m a r y

Firstly, the author briefly discusses the specific features of economic history. Then he presents the relationship of general economic history and political economy. He specially discusses the economic-historical component not only in the political economy of the capitalism, political economy of socialism and in the history of economic doctrines, but also in the national economy as a scientific discipline related to political economy.

The author stresses the point that the general economic history and political economy are in living reciprocal relations and that there is an interdisciplinary collaboration between economic history and economic theory which is very fruitful for both disciplines. The articles includes the presentation of selected events on the Yugoslav territory that are of interest for European and also world economic history. (For example: the rise of first manufactures in Dubrovnik at the beginning of the 15th century. Those are the first manufactures in our regions and also among the first in Europe...)